

L'educació: eina per una vida *vivable*

Ester Bonal

Conferència inaugural del curs 2018-2019 a la facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona

Voldria començar aquesta conferència agraint a la Facultat de Ciències de l'Educació, l'haver-me convidat a fer-la.

Deixeu-me dir-vos, també, que crec que no és freqüent que una Universitat, o alguna de les seves facultats, convidi a una persona de fora d'aquest àmbit, l'universitari, a fer una conferència inaugural d'un curs acadèmic... Em va semblar una proposta agosarada, de la que espero, de tot cor, que no us en penediu!

El meu pas per la Universitat va ser en qualitat d'estudiant, i d'això fa una bona colla d'anys. Més endavant l'he visitada esporàdicament, convidada per algun bon amic o amiga, per parlar de l'ús de la música i les arts escèniques com a eines socioeducatives, que ha estat i és l'eix de la meva feina.

És cert que des de fa uns anys formo part del Departament de Pedagogia de l'ESMUC, però la cultura universitària és tot un altre món.

Em fa un gran respecte parlar d'educació en aquesta casa, que és l'escola on es formen les futures educadores i educadors, perquè la meva trobada amb la reflexió educativa ha estat, en certa manera, post-experiencial i viu immersa en el dubte constant.

Vaig endinsar-me en el món educatiu d'una manera molt artesanal i vivencial i no ha estat, fins després d'uns quants anys d'assaigs i de molts errors, que no he anat veient el bosc entre els arbres, descobrint lectures de pedagogia, sociologia, filosofia..., que he connectat amb les meves vivències i que he compartit en converses amb la família, les amistats, els companys i companyes de feina... Aquest camí crec que m'ha ajudat a tenir una mirada atenta (evocant a Josep Maria Esquirol) i a anar-me fent amb un marc que podríem qualificar de semi teòric, sempre canviant en funció de la pràctica i l'experiència continuades i que, sens dubte, m'alimenta i m'ajuda a seguir fent la feina.

També vull dedicar un profund agraïment a pensadors i pensadores que m'inspiren, començant pel títol d'aquesta conferència, i per alguna de les reflexions que miraré de compartir amb vosaltres, al llarg de la mateixa, m'ajuden a recordar, cada dia, que la feina que fem té sentit.

I finalment, l'agraïment més gran a tots els infants, joves, famílies i companys i companyes amb qui he compartit i comparteixo, l'aventura d'educar.

Entrem, doncs, en matèria....

Per mirar-nos l'educació com una eina per una vida *vivable*, hauríem de compartir, d'entrada, què entenem per *vida vivible*

Aquest terme, manllevat dels textos de la Marina Garcés, m'ha permès evocar i constel·lar un univers de mirades d'altres pensadors i pensadores, que han esdevingut referents per a mi.

La vida *vivable* em connecta amb el *Bé comú* de Cristian Felber, amb la *Resistència Íntima* de Josep Maria Esquirol, amb *l'Elogi del dubte* de Victòria Camps, amb *l'aristeia* grega, la que ens recorda Pedro Olalla en el seu poètic *Grecia en aire* (aquella *aristeia* que era el resultat d'un bon acompanyament per part de la *paideia*, i que esdevenia en un compromís individual vers el bé comú)

Com reflexiona Emilio Lledó en diversos dels seus textos, les quatre paraules que defineixen els "elements" primers de la vida en la natura són: *aigua, aire, terra i foc* i les quatre paraules que defineixen els "elements" ideals que va inventar la cultura són: *el Bé, la Veritat, la Justícia i la Bellesa*. I són les nostres mirades, les nostres actituds, les nostres accions..., les que ens poden acostar o allunyar d'aquests elements ideals, que haurien de dibuixar l'horitzó de tota cultura i educació. La vida de la humanitat serà més *vivable* en la mesura que ens hi acostem.

Ara bé! Quines són les paraules que defineixen els "elements" de la nostra cultura neoliberal i capitalista?

Us en diré algunes...i ho faré amb el text d'una cançó, per valdre'm, una vegada més, de la música com a eina cultural i socioeducativa (l'adaptació que escoltareu la vam cantar el juny passat a l'espectacle *Temps de sorra*, de Xamfrà, el centre de música i escena per la inclusió social que treballem al Raval des de fa 15 anys)

"Les meves coses preferides"

*Entre les meves coses preferides
vull una casa amb jardí i amb piscina
vull un gran iot per poder navegar i
que el cuiner es digui Ferran Adrià!*

*Si tu en tens tres jo segur en tindrè
quatre
sempre hi haurà un altre rècord a
batre
perquè el que cal és créixer i l'ambició
és el camí que fa tot campió!*

*Seré el magnat del clotan de la terra
i no hi fa res si esclata alguna guerra
morts i explotats són danys colaterals
l'important és controlar els capitals!*

*Especula!
Sigues hàbil!
Tot es pot comprar!
No en tinguis cap dubte
sempre hi ha un corrupte*

polític o capellà!

*Per ser dels meus, cuida les aparences
deixa de banda principis, creences,
que són les màximes dels perdedors
i tu i jo som hàbils depredadors!*

*L'important és aconseguir la meta
que justifica els mitjans i estratègies
si la mirada és en els resultats
l'èxit seran diners a cabassats!*

*Desconfiança és la millor aliada
Si vols tenir la gent ben enganyada
sembla discòrdia en fòrums i debats
i manipula les comunitats!*

*Si les trampes
et serveixen
pel teu objectiu.
No et sentis culpable,
burros són els altres
i tu sigues el: més viu!*

Així doncs, ens trobem que són altres les paraules que descriuen la cultura imperant. Paraules com: egoisme, individualisme, competitivitat, supèrbia, especulació, corrupció, hipocresia, desconfiança, discòrdia, manipulació, mentida...

I fa tant temps que sabem que no anem bé!

I fa tant temps que els compromisos són paper mullat!

I fa tant temps que, com ens adverteix Pedro Olalla, tantes monarquies han esdevingut tiranies, a vegades amb pell de xai, les noves aristocràcies són oligarquies i les nostres democràcies (que ja eren la versió defectuosa de la *politeia* grega) han esdevingut els feudes d'uns pocs, "dels més vius", com diu la cançó, que han fet del neoliberalisme la gran farsa per conquerir la política. Una política sotmesa al poder econòmic d'una minoria i subsidiada, de manera encoberta, per una majoria que va endinsant-se, poc a poc, en un món on la vida es fa cada vegada menys *vivable*.

Es fa menys *vivable* perquè allò que ens humanitza, allò que, en l'imaginari col·lectiu, conformava la dignitat humana, el compliment d'aquells drets que ens havíem fet la il·lusió d'acordar entre totes i tots, es deteriora dia rere dia i esdevé una dramàtica paròdia de la humanitat, que poc a poc es va desintegrant, darrera els prefixos que la fan desaparèixer (...in-, ... des-).

La deshumanització ens afecta a tots i totes, ens permet conviure amb l'horror dels qui pateixen perquè el nostre pensament, la nostra consciència, no poden gestionar el que sabem que passa cada dia, no podem pair tan dolor, tanta violència, tan abús... i fem pell morta, que és el preludi de la mort d'allò que ens fa humans, que ens singularitza com a espècie, allò que és realment, el patrimoni immaterial de la humanitat: la condició humana.

I quan hi pensem, ens fa sentir tan malament, que ens argumentem a nosaltres mateixos: "No hi ha res a fer"

També de *Temps de sorra*, el text de la "Cançó mandrosa", una adaptació en català de *Lazy Song* de Bruno Mars, que ens va servir per pensar en les actituds que tenim i sobretot, en les que no tenim...

"Cançó mandrosa"

*Avui he decidit no moure'm del llit
em quedaré a veure el partit
jo passo del que passi fora,
motivar-se ja no mola
el que és guai és veure les sèries de Netflix
No vull saber res més del que els hi passa als altres
jo vull estar bé, de res no sóc responsable!
De tantes desgràcies n'estic tip!
No vull saber res més, no vull males notícies
sobre refugiats, sobre atacs terroristes...*

*jo visc connectat al meu whatsapp
No sigueu tan xapes! Tan plastes! Això no s'aguanta
No és culpa meva si a mi no m'ha tocat
ser dels que han estat desnonats!
Si he tingut sort, ves què hi vols fer? Jo a casa meva estic molt bé
Així que els altres s'espavilin i passiu bé
No hi ha res a fer!...*

Si, com deia un metge cooperant assassinat (un dels molts herois anònims, que va morir en un foc creuat durant la guerra entre Hutus i Tutsis, a Uganda), *s'ha de treballar com si servís per alguna cosa*, des de l'educació no podem, de cap manera, deixar d'intentar-ho.

Aquests dies hi ha hagut els Special Olimpics a Andorra la Vella i el seu lema m'ha semblat una lliçó magistral: "L'important és intentar-ho".

Doncs bé, com deia l'enyorat Juan Carlos Tedesco, les persones que fem educació al segle XXI hem de ser activistes, i les Escoles, els Instituts i les Universitats han de ser contraculturals, perquè en una cultura dominada per les paraules abans dites, l'educació ha de promoure el contrari: enfront de l'egoisme, la generositat i la solidaritat; enfront del jo, el nosaltres; enfront de l'individualisme, el bé comú; enfront de la violència, el diàleg; enfront de la desconfiança, la confiança; enfront de la mentida, la veritat...

Cal treballar de valent, cal educar des del que som i fem, amb tots els nostres defectes i contradiccions, assumint el mar de dubtes i preguntes que se'ns plantegen cada dia, sabent-nos immersos en una realitat líquida, canviant... però en la que hem de ser capaços de sostenir aquells valors que reconeixem com a profundament humans, recollits en la bona literatura (com ens recorda Nuccio Ordine), i també en els textos de moltes constitucions "democràtiques", textos que no es poden quedar presos en un paper, que s'han de traduir en accions, actituds i compromisos de cadascú de nosaltres individual i col·lectivament.

Cal un retrobament amb la idea de la *paideia* grega, que és l'educació que acompanya al llarg de la vida i que té cura del creixement individual de cadascú amb uns valors del bé comú compartits, la responsabilitat dels quals és col·lectiva (la ja citada *aristeia*).

Aquest acompanyament el fem, en la nostra societat, persones diferents en cada etapa vital, i altra vegada, com ens advertia el mestre Tedesco, la tasca de l'educació del segle XXI hauria de ser l'acompanyar a l'altra persona a fer-se amb un projecte de vida que desenvolupi amb la mirada posada en les quatre paraules que dibuixen aquell horitzó, al que mai s'arriba, però que si la humanitat se'l mirés atentament (i la humanitat som totes les persones, som tots nosaltres), el nostre món podria ser la llar d'una vida *vivable*, proveïda de les eines necessàries per preveure i fer front als conflictes, que són patrimoni de la humanitat, però que es poden gestionar a través de les actituds i accions apreses des de, amb i a través de l'educació.

I si, com diu Philippe Meirieu, la pedagogia té el *deure de resistir*, ens cal, avui, fer un esforç col·lectiu per re imaginar-la, perquè el que hi ha en joc és la dignitat de nostra humanitat, el llindar de la qual, dia rere dia, va essent menys *vivable*.

Caldrà re imaginar-la per posar la mirada en la necessitat de despertar actituds i accions individuals i col·lectives de cura mútua, de comunicació assertiva, amb l'honestedat com a teló de fons.

La construcció de societats de persones compromeses, generoses i confiades i respectuoses, amb projectes de vida individuals capaços de realitzar-se en interacció constant amb els projectes col·lectius, hauria de ser, segons la meua manera de veure, camí i fita de l'educació del segle XXI.

Així doncs, fent servir una expressió ben nostra, "se'ns ha girat feina".

Si *el Bé, la Veritat, la Justícia i la Bellesa*, no estan a la base de tota tasca educativa, la resta d'aprenentatges, de coneixements, de competències, corren el risc, massa vegades fet realitat, que l'ús que en fem no posi la mirada en el bé comú, o fins i tot que el perjudiqui, en el benefici individual o d'un petit grup.

Més enllà doncs, d'aprenentatges tècnics i especialitzats, que sabem necessaris i que estan en constant innovació, pel que fa als seus procediments, continguts, estratègies i instruments d'avaluació, és urgent i necessària una mirada ètica de tota acció educativa.

Actuar en conseqüència amb aquesta mirada ètica demana l'aprofitament de totes les oportunitats educatives, demana fugir expressament de processos i activitats d'ensenyament-aprenentatge desconnectats del context socioafectiu, de l'aproximació emocional.

Aquesta mirada entén que només comprenem en profunditat, en totes les dimensions possibles, inclosa la imprescindible dimensió ètica, allò que hem viscut a través de l'experiència i la vivència, a partir de les quals hem reflexionat, duent-les a la dimensió del pensament, "imprimint un circuit", per fer servir una expressió ben tecnològica, que una vegada queda imprès en el nostre cervell, passa a formar part de la nostra *aristeia*, de la nostra competència per pensar des del nostre *jo*, que només té sentit quan viu immers en el *nosaltres*, perquè entenem que, com sintetitza tan encertadament Herbert Read, en el seu llibre, *Educació per l'art*:

La finalitat de tota educació és ajudar l'individu a créixer en la seva singularitat, que només troba la seva raó de ser dins de la comunitat. La integració (entesa com a reconciliació de la singularitat individual amb l'entorn social) és una condició imprescindible perquè hom esdevingui ciutadà/ana de ple dret.

I pel que fa al com...

Educar des de la creació de climes i condicions que generin benestar i confiança és, segons la nostra manera d'entendre-ho, imprescindible.

Com diu Meirieu, l'educació és art perquè quan eduquem, gestionem l'imprevist.

En cadascuna de les nostres accions educatives, posem en joc la nostra creativitat, la nostra competència artística.

Allò que ens permetrà recórrer el camí educatiu amb cadascú és l'esperança en l'altr@.

Perquè qui té esperança, és qui espera i confia en que l'altr@ tirarà endavant el seu projecte personal de vida.

Aquest *com* es troba, avui en dia, amb enormes dificultats que s'originen altra vegada en un prefix de negació: el des- de la *desatenció*.

La crisi d'atenció la patim a totes les edats i en totes les dimensions..., i deixeu-me dir que, en aquest terreny, l'educació desaprofita, i molt, les eines precioses que són les arts.

I d'entre les arts, les arts efímeres, aquelles que no podem "tenir", que només ens travessen i ens deixen una empremta en el que **som**, faciliten noves relacions comunicatives entre els individus i els permeten, a més, l'expressió simultània del divers, en un procés compartit de bondat i bellesa. Perquè les arts fetes en comunitat són cooperatives en essència. Les arts fetes en comunitat són generadores de climes i condicions que fan de l'atenció, però també del rigor i la disciplina, individual i grupal, una necessitat en lloc d'una imposició.

El teatre, que a l'antiga Grècia era bressol de pensament crític de la ciutadania, la música i la dansa, que formaven part de la *paideia*, són facilitadors extraordinaris del conreu de la mirada, de l'escolta, del tacte..., que són els sentits que ens cal recuperar, els que ens permeten re-aprendre l'atenció, amb els que recuperem el ser "tocats", i només si ens deixem colpir, si revivim la permeabilitat emocional, estarem refent un camí d'esperança, d'una vida *vivable*.

Barcelona, octubre de 2018